

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри технологій спеціальної та інклюзивної освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» Дмитрієвої Ірини Володимирівни на дисертаційне дослідження Піканової Наталії Володимирівни «Формування соціалізованості у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення в умовах інклюзивної групи», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 016 - спеціальна освіта

Актуальність теми роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей наук

Розбудова системи спеціальної освіти в Україні спонукає до вирішення багатьох питань і проблем, які виникають на цьому шляху. Послаблення впливу виховання як одного з чинників формування та розвитку особистості дитини, наростаючий у сучасному суспільстві прагматизм, соціально-економічні негаразди, кризові явища культурно-ціннісної сфери призводять до втрати розуміння загальноприйнятих соціальних цінностей. За таких обставин актуалізується необхідність у забезпеченні підростаючого покоління інструментарієм щодо інтеграції та соціалізації, життєвої та професійної стратегії розвитку, формування соціальних якостей, ціннісних орієнтацій, соціально компетентної поведінки, що будуть сприяти позитивному розвитку особистості. Особливої уваги у цьому процесі потребують дошкільники з особливими освітніми потребами (ООП), які мають необхідність у такому освітньому просторі, який би сприяв їх адаптації в соціум, допомагав би в розумінні діалектики життя, постановці реальних життєвих цілей, формував знання, вміння, навички їх досягнення і протистояння негативним реаліям соціуму.

Відповідно актуалізується роль освітніх інституцій різного рівня стосовно ефективності функціонування їх системи на шляху соціального становлення старших дошкільників із особливими освітніми потребами, зокрема дітей із загальним недорозвитком мовлення. Серед цих інституцій важливе місце в

соціалізації дітей з ООП належить загальноосвітнім закладам дошкільної освіти, що об'єктивно зумовлює доцільність осмислення і творчого використання прогресивних ідей вітчизняного та зарубіжного досвіду специфіки виховного компонента у закладах дошкільної освіти. Це пов'язано з тим, що більшість з цих дітей зазнає великих труднощів при вступі до самостійного життя, не може адекватно реагувати на потреби суспільства. Значущість соціалізованості особистості пояснюється також тим, що від її успішності залежить як самовідновлюваність суспільних відносин, так і комфортність життєдіяльності осіб з особливими потребами та можливість самореалізації в нових для них соціальних умовах.

Тому не викликає сумніву актуальність та доцільність проблематики, яку досліджує Піканова Наталія Володимирівна. Актуальність дисертаційної роботи підтверджується тим, що провідним завданням сучасної педагогічної науки стала підготовка особистості до повноцінного життя в соціумі, спрямованого на створення взаємодії з соціальним оточенням, яка має на меті її соціалізованість, тобто автономність та компетентність. Розуміння проблеми соціалізованості дітей з особливими освітніми потребами на сучасному етапі розвитку освіти, з урахуванням положень особистісного підходу, визначають рівень майстерності педагога і дозволяють йому втілювати новітні технології з актуальних проблем спеціальної педагогіки та психології. При цьому він повинен орієнтуватися в останніх сучасних психолого-педагогічних дослідженнях у контексті розв'язання означеної проблеми та впроваджувати передові технології, які забезпечують підвищення ефективності соціалізованості дітей в освітньому просторі і, зокрема, у дошкільних закладах. Зауважу, що лише констатація того, що обрана для дослідження проблема є актуальною у колі проблем інклюзивної та спеціальної освіти, буде недостатньою, варто наголосити, що вона належить до кола важливих соціально затребуваних проблем українського соціуму в цілому.

Важливо відзначити, що дисертація підготовлена у межах науково-дослідної теми відділу логопедії Інституту спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України за напрямом «Логодидактичні технології формування комунікативної компетентності дітей з особливими мовленнєвими потребами різних вікових груп».

Наукова новизна одержаних результатів, їх значення для науки й практики

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження Піканової Н. В. варто наголосити на тих результатах, що мають наукову новизну.

По-перше, заслуговує на увагу вперше здійснене узагальнення та наукове обґрунтування основних теоретико-методичних основ щодо сутності, напрямів психолого-педагогічного та корекційно-розвивального впливу на формування соціалізованості у старших дошкільників із ЗНМ;

По-друге, виділено показники й рівні сформованості соціалізованості в означеній категорії дітей. Встановлено базові складові для оцінки соціалізованості дітей із ЗНМ: володіння соціальними ролями (вихованця, члена сім'ї, члена мікросоціуму); засвоєння соціальних знань (норми і правила соціальної поведінки, соціальні ролі, усвідомлення себе у соціальному суспільстві); присутність орієнтовних життєвих позицій і планів на майбутнє (присутність власної точки зору, здатність планувати для себе майбутнє в оточуючому соціумі); соціальні уміння (взаємодія та взаємозв'язок з оточуючими, вирішення складних і конфліктних ситуацій); усвідомлення соціального положення (усвідомлення себе, власного «Я» в оточуючому соціумі, бажання до втілення особистого соціального потенціалу); рівні (високий, середній, початковий (низький));

По-третє, визначено зміст та методи реалізації педагогічного впливу на дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ як сукупність послідовних заходів, що спрямовуються на активізацію різних сторін особистості, яка супроводжується; методами та ідеологією роботи педагога, що спрямована на формування ресурсного та рефлексивного компонентів соціалізованості у дітей, на

здійснення найбільш сприятливих умов для розвитку соціалізованості; аналітичної діяльності, яка заздалегідь передбачає прояви особливих потреб дитини та їх забезпечення у виховному, корекційно-розвиваючому процесах;

По-четверте, цінним з педагогічної точки зору є обґрунтування потенціалу педагогічної компетентності фахівців інклюзивних груп закладів дошкільної освіти, що інтерпретується як комплекс заходів супроводження дитини під час її соціального становлення у групі однолітків, спрямованих на створення цілком відповідного педагогічного впливу для компенсаторного розвитку мовленнєво-діяльнісних інтеграцій, пізнавальної діяльності та виховання особистості;

По-п'яте, визначним у прикладному аспекті є розроблення технології прямого та опосередкованого впливу на формування соціалізованості у старших дошкільників із ЗНМ в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти як процесу, що передбачає обґрунтування змісту та визначення методичних засад, форм і методів запровадження ефективного корекційного, психолого-педагогічного впливу на дитину, які мали місце в експериментальній роботі, а саме: модульна система методичних рекомендацій для педагогів, індивідуальне консультування, емпатійне слухання, інтроспекція, тренінг педагогічної рефлексії та консультації для батьків;

До переваг дисертаційної роботи Піканової Н. В. належить її безсумнівне практичне значення, яке полягає у: формуванні діагностичного комплексу щодо стану сформованості компонентів соціалізованості у старших дошкільників із ЗНМ, який може бути використаний педагогами закладів дошкільної освіти або фахівцями реабілітаційних центрів в системі корекційної-виховної роботи зі старшими дошкільниками, які мають порушення сенсорної сфери; розробленні, апробації та впровадженні у практику роботи інклюзивних груп закладів дошкільної освіти і реабілітаційних центрів педагогічної технології прямого та опосередкованого впливу на формування соціалізованості у старших дошкільників із ЗНМ, які можуть використовуватися як в комплексі, так і в якості окремих частин технології; розробленні змісту та засобів методичного

забезпечення прямого впливу на формування навичок соціалізованості можуть бути використані корекційними педагогами, вихователями, помічниками вихователів в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти, а також у реабілітаційних центрах; можливостях використання матеріалів дисертаційного дослідження у процесі проведення курсів перепідготовки, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, корекційних педагогів, укладанні навчально-методичних посібників.

Вважаємо, що елементи наукової новизни та практичної значущості результатів дослідження сформульовані коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Детальне ознайомлення з текстом дисертації Піканової Н. В. дає підстави стверджувати, що підхід автора до окресленої в дисертації проблеми формування соціалізованості у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзивної групи відзначається фундаментальністю дослідження. Глибоке усвідомлення проблеми дослідження дозволили здобувачці досить коректно визначити науковий апарат дослідження, зокрема, сформулювати його мету й завдання, що й уможливило оптимальне визначення загальної стратегії наукового пошуку. В основу студіювання покладено методологічні принципи і підходи до організації наукових досліджень у галузі спеціальної освіти, теоретичні положення щодо колекційної спрямованості навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, психолого-педагогічні концепції системно-комплексного поєднання освіти і соціалізації дитини в умовах дошкільних закладів, методологічні підходи до проектування та практичного забезпечення інноваційного розвитку закладу освіти у сучасному соціокультурному просторі (системний, синергетичний, діалектичний, особистісно-зорієнтований, компетентнісний, аксіологічний, акмеологічний).

Дисертація ґрунтується на багатій джерельній базі. Автором проаналізовано 233 джерел, із них 20 – іноземною мовою, в яких досліджувана проблема характеризується під кутом зору різних галузей науки, що створює передумови для системного висвітлення теми. Підвищенню ступеня обґрунтованості отриманих результатів сприяло використання у процесі дослідження робіт вітчизняних і зарубіжних авторів (дисертації, монографії, публікації у періодичних виданнях тощо). Одержанню вірогідних результатів також сприяло застосування відповідного діагностичного інструментарію, який складається із вдало підібраних автором методів наукового пізнання: теоретичних, емпіричних, математико-статистичних. Як бачимо, вибір методів дослідження зумовлений поставленою метою й відповідає завданням, які вирішуються автором, що дало змогу здійснити комплексний аналіз предмету дослідження.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Логіка розгортання дослідницького пошуку в основній частині дослідження відбувалася згідно сформульованих дисертанткою завдань. Оцінюючи зміст й завершеність дисертації відзначимо, що вона є цілісним структурованим дослідженням, зберігає логічну послідовність та комплексність викладення матеріалу як на рівні роботи в цілому, так і в межах кожного окремого розділу, складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний зміст дисертації викладено на 240 сторінках, із них основного тексту – 194 сторінки.

Відтак, у *першому розділі* «Теоретико-методичні засади формування соціалізованості у старших дошкільників із ЗНМ в інклюзивних групах» (с. 22-59) синтезуються і критично осмислюються погляди представників різних галузей наукового знання про феномен соціалізованості. Окрему увагу дисертантка звернула на необхідність обґрунтування сутності понять «соціалізація», «соціалізованість», «інклюзивне навчання».

У підґрунтя теоретичного аналізу покладено розуміння складових та шляхів соціалізованості дітей дошкільного віку; дослідження стану і визначення складних теоретичних та практичних питань, що потребують вирішення проблеми у наданні психолого-педагогічної допомоги; встановлення психолого-педагогічних та організаційних умов для створення надійного корекційно-розвивального психолого-педагогічного супроводу дітей; теоретичного обґрунтування психолого-педагогічного та корекційно-розвивального впливу на дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.

Окрему увагу дисертантка звернула на детальну характеристику інклюзивної групи як інституту соціалізації дітей з мовленнєвими порушеннями, що дало змогу більш глибоко зануритися у порушену проблему дослідження.

Другий розділ «Дослідження стану сформованості соціалізованості дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ в умовах інклюзивних груп» (с. 78-153) присвячений теоретико-методологічному аналізу цільових, змістових і організаційно-методичних аспектів стану сформованості соціалізованості дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ в умовах інклюзивних груп. З достатньою повнотою дисертанткою розкрито завдання й методику експериментального дослідження, репрезентовано стан сформованості соціалізованості у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ, рівні сформованості соціалізованості старших дошкільників із ЗНМ, охарактеризовано професійну компетентність педагогів інклюзивних груп закладів дошкільної освіти та рівні компетентності педагогів інклюзивних груп з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ.

Здобувачем розкрито основні методологічні підходи до соціалізованості дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ в умовах інклюзивних груп, визначено завдання, види, основні принципи та прийоми її реалізації.

Проаналізовані автором вітчизняні та зарубіжні джерела з досліджуваної проблематики дали можливість дослідниці визначити сутність соціалізації й соціалізованості як чинників компенсації обмежень життєдіяльності дитини і забезпечення її особистісного розвитку в умовах інклюзивних груп дошкільних

закладів освіти.

Результати констатуючого експерименту свідчать, що соціалізованість у дітей із ЗНМ була недостатньою і знаходилася на низькому (початковому) та середньому рівнях.

Зроблені узагальнення і висновки є суттєвим доповненням до сучасних здобутків української спеціальної освіти.

У *третьому розділі* «Педагогічні технології прямого та опосередкованого впливу на формування соціалізованості дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти» (с. 154-212) на підтримку й позитивну оцінку заслуговує презентована педагогічна технологія прямого впливу на формування соціалізованості дітей із ЗНМ в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти, а також технологія опосередкованого впливу на соціалізованість дітей із ЗНМ в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти.

Виходячи з результатів констатуючого експерименту здобувачем була розроблена модульна система педагогічної технології прямого впливу на дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення, яка складалася з об'єднання нових професійних дій педагогів та методик і спрямовувалася на вирішення актуальних проблем, зокрема, соціалізованості.

Дослідницею цілком компетентно запропонована система комплексного педагогічного супроводу, яка включала індивідуальний підхід до кожної дитини, що здійснювався під час формувального етапу експерименту.

Робота під час проведення експерименту проводилась із застосуванням головних *педагогічних принципів* виховання: індивідуального та диференційованого підходів, розвивальної спрямованості, доступності, неприривності та послідовності процесів виховання; створення позитивної атмосфери, гуманізації, вихованні у повсякденній життєдіяльності і під час діяльнісного спілкування з однолітками.

Цінним, з педагогічної точки зору є *третій підрозділ третього розділу* «Результати впровадження педагогічної технології опосередкованого і прямого

впливу на формування соціалізованості дітей із ЗНМ» (с.186-216).

Результати впровадження педагогічної технології опосередкованого і прямого впливу на формування соціалізованості дітей із ЗНМ свідчать, що забезпечення соціалізованості таких дітей передбачає систематичний, логічно вивірений педагогічний вплив на дитину, на її свідому поведінку, мислення, розсудливість, створення відповідних психолого-педагогічних умов для їхнього соціального розвитку. Метою такого впливу є соціальне зростання дитини на підґрунті успішного формування у неї знань та усвідомлення соціальних правил, дотримання соціальних стандартів, правил спілкування і поведінки та відповідного використання цих правил у різних випадках життєдіяльності, усвідомлення своєї винятковості та своїх можливостей, вироблення особистісних якостей.

Позитивним фактом є широка географія досліджуваних закладів: десять дошкільних закладів України, у яких було обстежено 273 дитини старшого дошкільного віку, з них 48 дітей із загальним недорозвиненням мовлення та 42 педагога, що працюють в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти та інклюзивно-ресурсних центрах (вихователів, асистентів вихователів, психологів).

Не викликає заперечень представлений у підрозділі 3.3 математико-статистичний аналіз динаміки підвищення рівнів компонентів соціалізованості у дітей із ЗНМ, який підтвердив ефективність формувального експерименту і свідчить про практичну значущість авторських моделей педагогічної технології прямого впливу на формування соціалізованості дітей із ЗНМ в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти та технології опосередкованого впливу на соціалізованість дітей із ЗНМ в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти. Це свідчить про можливість їх успішного впровадження у закладах дошкільної освіти за умов належного програмно-технологічного і змістовно-методичного забезпечення роботи за цим напрямом.

Висновки в повній мірі висвітлюють основні наукові досягнення проведеного дослідження, містять узагальнюючі та конкретні заключення. В

опублікованих працях подані основні результати проведеного наукового дослідження.

Загалом дисертація Піканової Н. В. свідчить про високий рівень її підготовки, досконалість володіння методикою дослідження і творчий підхід до розв'язання основних завдань дослідження.

Відповідність змісту анотації основним положенням дисертації

Значимо, що зміст анотації та основні положення дисертації є ідентичними. Ознайомлення з текстом анотації дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом вона відповідає вимогам, що визначаються МОН України. У тексті анотації стисло висвітлено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Пікановою Н. В. дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження

Як будь-яка наукова праця, присвячена дослідженню маловивчених соціально-педагогічних феноменів, дисертація Піканової Н. В. містить і певні дискусійні положення, а відтак хотілося б уточнити й конкретизувати бачення автора щодо деяких із них:

1. У процесі аналізу досліджуваної проблеми, на нашу думку, варто було б надати об'єктивну оцінку сучасного стану організації інклюзії у закладах дошкільної освіти в Україні та за кордоном.

2. Контингент досліджуваних у дисертаційній роботі складають діти старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення та дошкільники із нормотиповим розвитком. На наш погляд, в експериментальну вибірку слід було включити старших дошкільників із ЗНМ, які відвідують логопедичні групи в закладах дошкільної освіти, для більш аргументованої констатації особливостей сформованості соціалізованості у означеній категорії дітей в умовах інклюзивної групи.

3. Констатувальна частина дисертаційного дослідження містить

достатню інформацію щодо діагностики сформованості соціалізованості у старших дошкільників із ЗНМ. Далі відбувається їх кількісний та якісний аналіз. Водночас залишається недостатньо розкритою технологія процесу співставлення відповідних показників за визначеними критеріями. Роботу збагатили б використання багатовимірного методу факторного аналізу з метою вивчення взаємозв'язків між значеннями змінних. Такі відомості дозволили б скласти чіткіші уявлення щодо достовірного та аргументованого тлумачення отриманих у ході дослідження емпіричних даних.

4. У третьому розділі здобувач презентує технологію опосередкованого впливу на формування соціалізованості дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ в інклюзивних групах, яка містить структурні компоненти когнітивного, особистісного та практичного розвитку педагогічної компетентності. Проте запропоновані дисертанткою методи (емпатійне слухання, інтроспекція, тренінг педагогічної рефлексії та індивідуальне консультування батьків) мали б більшу доказовість за наявності поетапного програмно-методичного ресурсу та якісного і кількісного диференційованого аналізу результативності їх впровадження.

Водночас зазначені зауваження та побажання мають частковий характер і не впливають на загальну оцінку рецензованої праці. Мету дослідження досягнуто, завдання, що їх перед собою поставила дисертантка, виконано. Рецензована дисертація відповідає всім вимогам, є цілісним, завершеним, самостійним дослідженням, яке присвячене темі, актуальній для сучасної педагогічної науки і практики. Усе це зумовлює наукову, зокрема теоретико-прикладну, значущість матеріалів цього дослідження.

Загальний висновок

З огляду на вищезазначене вважаємо, що дисертаційне дослідження Піканової Наталії Володимирівни «Формування соціалізованості у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення в умовах інклюзивної групи» за актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, достовірністю,

практичним значенням та повнотою викладу даних відповідає вимогам, передбаченим пунктом 1 та абзацу десятого пункту 6 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України № 167 від 06.03.2019 року), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 016 – Спеціальна освіта.

Офіційний опонент:

Доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри технологій спеціальної та
інклюзивної освіти Державного вищого
навчального закладу «Донбаський державний
педагогічний університет»

I. В. Дмитрієва

Підпис професора I. В. Дмитрієвої *засвідчую.*

Начальник відділу кадрів
Державного вищого навчального
закладу «Донбаський державний
педагогічний університет»

Є.С. Сілін